

Gasthuisrekening 1503/04, Oud-Archief Doesburg inv.nr.2845

Inleiding

Dit is de oudste bewaard gebleven rekening van het Gasthuis in Doesburg. Het origineel beslaat 26 bladzijden, in één 16^e-eeuwse hand geschreven. Dit zou de hand kunnen zijn van de gasthuismeester. Als zodanig wordt op pag.9 Derc Doys Penninck genoemd. Een andere mogelijkheid is dat Henrick ter Bruggen de schrijver is. Die wordt op pag.23 genoemd met de mededeling dat hij *van die rekenscap te maken voir sijn scrijven ind pappier t'samen 1 stadt gulden* heeft ontvangen. Overigens is de eerstvolgende gasthuisrekening van 1614, dus ruim een eeuw later. Over de tussenliggende jaren zijn geen rekeningen bewaard gebleven, over de jaren daarna (t/m 1810) zijn vrijwel alle rekeningen er nog wel. Zij worden bewaard in het Streekarchief in Doesburg (OAD inventarisnummers 2846 t/m 3153).

De bladzijden van het handschrift zijn ongenummerd. De werkgroep heeft ze genummerd van pagina 1 t/m 26. De indeling van de meeste bladzijden is identiek. Bovenaan de naam van de maand, daaronder een reeks ontvangsten of uitgaven onder elkaar en rechts op de bladzijde een kolom met bedragen. Onderaan de meeste bladzijden staat een optelling van de bedragen van die bladzijde, ingeleid met de woorden *1a summa lateris*, *2a summa lateris*, enz. Op pag.8 staat bovendien een optelling van de ontvangsten van de voorafgaande bladzijden 1 t/m 8 inclusief de ontbrekende bladzijden, d.w.z. een totaalstelling van de ontvangsten (*summa summarum van alle opboeren vurscreven*). Op pag.26 staat een optelling van de uitgaven van de daaraan voorafgaande bladzijden 9 t/m 25, d.w.z. een totaalstelling van de uitgaven (*summa summarum van alle uuthgeven vurscreven*), gevolgd door een berekening van het saldo van inkomsten en uitgaven.

De datering is onzeker. De rekening stamt in ieder geval uit het begin van de 16^e eeuw, maar uit welk jaar? In zijn Inventaris van het Oud-Archief der gemeente Doesburg zet Van de Ven een vraagteken achter het jaartal 1504 en wij delen zijn twijfel. De datering wordt bemoeilijkt door het feit dat de omslag en de eerste bladzijden van de rekening ontbreken. Het opschrift van pag.9, waar de uitgaven beginnen, luidt dat dit de uitgaven zijn van de 'eerder genoemde' provisor Derc Doys Penninck in het 'eerder genoemde' jaar. Maar de bladzijde(n) van dat 'eerder noemen' is (zijn) verloren gegaan. In ieder geval staat in de optelling onderaan de eerste bewaard gebleven bladzijde dat dit de *5a summa lateris* is; er zijn dus ten minste vier bladzijden met ontvangsten aan voorafgegaan.

De voornaamste aanwijzing voor de datering is dat twee keer in de tekst een jaartal wordt genoemd. De eerste keer is onderaan pag.1, waar staat dat Garijt Gruter voor 6 gouden Rijngulden Alerts mate in pacht heeft, maar dat dit jaar 1502 wegens de oorlogsomstandigheden is overeengekomen dat hij slechts 3 gulden hoeft te betalen. Zo'n afspraak zal uiteraard achteraf zijn gemaakt. Net als in de stadsrekeningen begon en eindigde het boekjaar op Sint Petrus ad Cathedram, 22 februari, dus deze afspraak is waarschijnlijk rond 22 februari 1503 gemaakt. De tweede vermelding van een jaartal is het ook door Van de Ven geciteerde opschrift op pag.4 over renten *op Petri ad Cathedram Anno Domini MVc ind drie [1503] neest verleden verschenicht*. Waarschijnlijk moesten de op 22 februari 1503 verschenen renten kort daarna, dus in de loop van het daaropvolgende boekjaar worden betaald. Beide vermeldingen wijzen naar ons idee in de richting dat de rekening het boekjaar 1503/04 betreft. In dezelfde richting wijst het feit dat Derick Doys Penninck in de Magistratenlijst van Zondervan (handschrift in Archief Doesburg) wordt genoemd als

gasthuismeester in het jaar 1503, al is niet uitgesloten dat Zondervan dat jaartal juist aan onze rekening heeft ontleend.

Voor de werkgroep had het transcriberen van deze rekening extra aantrekkingskracht wegens de dwarsverbanden met het Oude Gasthuisboek (ongeveer 1437 tot 1654), waarvan wij de transcriptie juist voltooid hadden. Zo blijkt de opsomming van jaarlijks door het Gasthuis ontvangen renten op pag.4 van deze rekening grotendeels overeen te komen met eenzelfde opsomming op fol. 9r en 9v van het Gasthuisboek en die van betaalde renten op pag.26 van de rekening met die op fol.209v van het Gasthuisboek – wat dan mogelijk maakt deze bladzijden van het Gasthuisboek (ongeveer) te dateren. Andersom begint bij voorbeeld pag.1 van de rekening met een passage over een ‘wederkoop’ van Ghijsemulnersmate ten behoeve van de stad, die pas duidelijk wordt bij lezing van fol.141r e.v. van het Gasthuisboek (of het origineel van dat stuk, OAD inv.nr.3172). Vele renten en pachten zijn in beide geschriften te vinden.

Bij de ontvangsten valt op dat de gasthuismeesters verscheidene keren met een pachter afspreken dat de pacht wegens oorlogsomstandigheden niet volledig hoeft te worden betaald. Behalve het hiervoor genoemde voorbeeld van de pacht van Alertsmate zien we bijv. op pag.2 dat de pacht van Dytkensmaten, die 7 goudgulden bedraagt, *dit veedjaer* (oorlogsjaar) is *gecomponiert* (geschikt) *mit 3 ½ golden Rijnsgulden*. Een paar regels verder blijkt de pacht van twee andere percelen *om der vede wille* zelfs geheel opgezegd te zijn, met als conclusie dat *daer en is niet afgekomen*, zodat hier geen ontvangsten in de rekening staan. Die oorlogsomstandigheden zijn een gevolg van de voortdurende strijd in deze jaren om de macht in Gelre tussen enerzijds Karel van Egmond, hertog van Gelre, en anderzijds het Bourgondisch- Habsburgse huis, toen in de persoon van Filips de Schone.

De opsteller van de rekening heeft alle bedragen van *golden (Rijns)gulden*, *oert goltz*, *aelde* (oude) *schilden*, *pachtgroten*, *Karolus stuvers* e.d. omgerekend in *gulden current* (courante, gangbare guldens), *libra* (stadsponden), *butken* en *placken*. De omrekening vindt meestal plaats tegen drie *gulden current* en twee *butken* per goudgulden, vaak (bijv. op pag.1) tegen drie *gulden current* zonder toevoeging van *butken*, soms ook tegen twee *gulden current*. Waarschijnlijk zijn de *gulden current* en het stadspond rekeneenheden, niet concrete munten. De *oert goltz* wordt meestal tegen 15 *butken* omgerekend. De onderlinge verhouding van de bedragen waarin wordt omgerekend is vast; het is steeds: 1 gulden current = 2 libra = 20 butken = 80 placken. Voor zover wij hebben nagegaan kloppen de optellingen per bladzijde die vervolgens onderaan de bladzijden worden gemaakt grotendeels, al missen op een aantal bladzijden wel eens een paar *butken*. Een groot bedrag te veel lijkt er op het eerste gezicht te staan in de totaalstelling van de ontvangsten op pag.8, maar dat is een gevolg van het eerdergenoemde verloren gaan van de eerste vier bladzijden met ontvangsten. Uitgaande van de totaalstellingen van inkomsten en uitgaven klopt de berekening van het saldo op pag.26 wel. Een aanvankelijk wat raadselachtig detail bij de berekeningen vormen de cijfers in de kantlijn op de bladzijden 9 t/m 22. Bij nader inzien blijken deze cijfers overeen te komen met het volgnummer van de *summa lateris* onderaan de bladzijde. Waarschijnlijk zijn deze cijfers gebruikt bij een tussentelling van de uitgaven. Een andere kladaantekening staat onderaan pag.7. Dit is een (moeilijk leesbare) hulpberekening van de ontvangsten van die bladzijde.

Uit de uitgaven zijn allerlei bijzonderheden over het leven in het Gasthuis in deze periode af te leiden. Zo blijkt er wel eens een vet varken of een koe gekocht te worden, maar kennelijk stond vis veel vaker op het menu, zowel *gruene visch* (verse vis) als *mervisich* (zeevis), waarbij vooral haring en stokvis veel genoemd worden. Daarnaast werd veel haver, gort en

bier gekocht en natuurlijk turf voor het stoken. Om de waarde van het geld te benaderen kunnen de uitgaven voor deze artikelen in verband worden gebracht met het loon dat voor allerlei werkzaamheden werd betaald. Zo kostte één pond stokvis 9 placken en kreeg Henrick Roeck, de *bouman* (pachter) van het Gasthuis voor een ochtend dorsen 2 ½, soms 3 *butken* betaald. Zarijs, een bewoner van het Gasthuis die vaak voor klusjes werd ingeschakeld, kreeg slechts 2 *butken* (pag.12), maar een enkele keer kreeg ook hij 3 *butken* per dag (pag.14); dat was dan inclusief *teergeld*. Een begrafenis was erg duur: 14 *butken* voor de doodskist, 6 *butken* voor het graven van het graf en 10 *butken* voor de *Commendeur* (de Commandeur van de Duitse Orde), d.w.z. voor de kerk, in totaal dus 30 *butken* (pag.19).

Aparte vermelding verdient de put op het Gasthuiskerkhof¹, die dit jaar is *gemaict* (gerepareerd) en waarvoor hout is gesneden en beslagen (pag.11 en 12). Bij de zorg voor de armen in het voorste gasthuis speelde de voorziening met water kennelijk een grote rol. Evert Kup (ook wel Kuper genoemd) moest voor hen een kuip maken *dair ze oir water in maken* (pag.20) en ook een nieuwe *toyte* (een soort schenkkan met tuit) *dair die arme lude uuth drincken sullen* (pag.22). Ook Johan Helmich heeft een *nye toyte gebonden, die voir in't huys wesen solde, dair die armen uuth drincken sullen* (pag.24). Die *toyte* (of de oude) is ook nog eens verloren, bij Keppel gevonden en vervolgens door het Gasthuis *geloest* (teruggekocht). Maar wat er intussen mee was gebeurd? De tekst (pag.15) zegt: *die tot Harmen Beckers huis verdronck*, dus misschien heeft de vinder hem vol (bier?) gevonden en in dat huis leeggedronken?

De transcriptie is in de jaren 2012 – 2014 gemaakt door de archiefwerkgroep van de vereniging “Stad en Ambt Doesborgh”. De werkgroep bestond in deze periode uit: Berend Arentsen, Gerrit Banda, Margreet Frankot, Henny Henrix, Pim de Jonge, Carl König, Anna Marie Kutsch Lojenga-Rietberg, Frank Lange, Ton Pos (vz), Carel Rensing, Liesbeth Rensing-Veenenbos, Marjolijn van Rietschoten en Jan Weustink. Als coördinator is Henny Henrix opgetreden. Jan Weustink heeft de berekeningen gecontroleerd. De in de plenaire werkgroepbijeenkomsten gelezen transcripties zijn achteraf gecorrigeerd door Henny Henrix, Anna Marie Kutsch Loijenga-Rietberg en ondergetekende.

Doesburg, 1 juli 2014

Ton Pos

¹ Zie J.W. van Petersen in *Het Besluitenboek van het Gasthuis in Doesburg 1655 – 1761*, Doesburg 2008, pag.110.

Transcriptieregels

Bij de transcriptie van deze rekening heeft de werkgroep dezelfde regels aangehouden als bij de transcriptie van het Oude Gasthuisboek. Deze komen erop neer dat waar dat voor beter begrip van de tekst nuttig leek:

1. de transcripties zijn voorzien van interpuncties, accenten en apostrofs (bijv. t'endes i.p.v. tendes, d'ander i.p.v. dander) terwijl die op andere plaatsen juist zijn verwijderd;
2. woorden van elkaar zijn gescheiden (bijv. in den i.p.v. inden) of juist aaneen geschreven (bijv. scepenbrieff i.p.v. scepen brieff) en van hoofdletters kleine letters zijn gemaakt (bijv. lantheer i.p.v. Lantheer) of omgekeerd (bijv. Doesborch i.p.v. doesborch).

Verder zijn

3. de letters 'y' en 'ij' door elkaar gebruikt (bijv. hij of hy. sij of sy); de letter 'u' is getranscribeerd als 'v' (bijv. erven i.p.v. eruen) en 'w' als 'uu' (bijv. uuth i.p.v. wth) en omgekeerd;
4. afkortingen in het algemeen stilzwijgend opgelost (bijv. gasthuis i.p.v. gasths, gulden i.p.v. gld); alleen waar de oplossing minder voor de hand lag zijn de door de werkgroep toegevoegde letters tussen vierkante haakjes gezet; bij vor, voir, vur e.d. gevolgd door sn of sz, waar veelal zowel vorscreven etc. als vorszeid of vorszegt etc. gelezen zou kunnen worden, is gekozen voor transcriptie als vorscreven;
5. Romeinse cijfers vervangen door Arabische; alleen hebben wij een enkele keer ter verklaring van een niet direct vanzelfsprekende lezing van het handschrift de afleiding uit de Romeinse cijfers laten staan.

In het algemeen staan door de werkgroep toegevoegde letters en cijfers tussen vierkante haakjes.